

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ НА ЕТАПІ ДИТИНСТВА

Біла І.М. Модель розвитку здібностей на етапі дитинства. В статті представлено аналіз досліджень проблеми здібностей. Викладено різні погляди на етимологію поняття здібностей, природу та закономірності розвитку здібностей. Розглянуто компонентний склад здібностей, види здібностей, особливості їх прояву та умови розвитку в онтогенезі. Представлено модель розвитку здібностей, яка демонструє інтегроване поєднання мотиваційної, ціннісної, когнітивної та операційної компоненти і враховує закономірності особистісного розвитку дитини, супровід, підтримку становлення її талантів. Модель відображає динамічну природу здібностей, їх багатомірність та наголошує на значенні базису здібностей – фізіологічних і психічних властивостей. Запорукою ефективності моделі виступають умови соціальної взаємодії у різних видах діяльності у розвивальному середовищі. Модель розвитку здібностей дітей відповідає вимогам технологічного підходу та визначає критерії діагностики й орієнтири розвитку генези здібностей.

Ключові слова: здібності, задатки, обдарованість, дитинство, розвиток здібностей, модель розвитку, умови розвитку, онтогенез.

Біла И.Н. Модель развития способностей на этапе детства. В статье представлен анализ исследований проблемы способностей. Изложено различные взгляды на этимологию понятия способностей, природу и закономерности развития способностей. Рассмотрены компонентный состав способностей, виды способностей, особенности их проявления и условия развития в онтогенезе. Представлено модель развития способностей, которая демонстрирует интегрированное сочетание мотивационной, ценностной, когнитивной и операционной компоненты и учитывает закономерности

личностного развития ребенка, сопровождение, поддержку становления ее талантов. Модель отражает динамическую природу способностей, их многомерность и подчеркивает значение базиса способностей – физиологических и психических свойств. Залогом эффективности модели выступают условия социального взаимодействия в различных видах деятельности а развивающей среде. Модель развития способностей детей соответствует требованиям технологического подхода и определяет критерии диагностики и ориентиры развития их генезиса.

Ключевые слова: способности, задатки, одаренность, детство, развитие способностей, модель развития, условия развития, онтогенез.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Суспільні проблеми виходу України з кризи спонукають психологічну науку до аналізу та розвитку її стратегічних ресурсів. Найціннішим суспільним капіталом, як свідчить практика, є всебічно розвинена творча, обдарована особистість.

Тому важливо зосередити увагу наукових досліджень та освітньої діяльності на вивченні та забезпеченні необхідних умов для зростання, розквіту індивідуальних здібностей та талантів, починаючи з дитинства.

Головною тезою системи освіти сьогодні має стати положення, за яким педагогічний процес ґрунтується на психології розвитку особистості, а точкою відліку в оновленні змісту, форм і методів навчання та виховання є ідея цінності її як творця. Вирішального значення набуває проблема просвіти, інформування педагогів у проблемах особистісного розвитку вихованців, формування їхньої компетентності у виявленні та забезпеченні сприятливих умов для особистісного становлення творчо обдарованої особистості, формування у неї активно-пізнавального, творчого ставлення до реального світу, уміння успішно адаптуватися та виявляти себе у соціумі.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Щоб полегшити шлях

зростання талантів педагогам і психологам, які працюють з дітьми, потрібні ефективні, чітко розроблені технології, подібні до тих, що у техніці або в прикладних науках. Загалом основними характеристиками «технологічного підходу» є: поелементний підхід: опора на чіткий алгоритм дій, на детальну прописаність всього процесу; достатня керованість процесом та прагматичність. Підґрунтям ефективних технологій є теоретико-методологічний аналіз досліджень проблеми здібностей, закономірностей їх розвитку.

Відмітимо, що здібності, як індивідуально-психологічні характеристики, індикатори обдарованості привертали увагу дослідників з глибокої древності. Згідно переказів Платона, сім мудреців Древньої Греції, зійшовшись у храмі Аполлона в Дельфах, написали як заклик до усвідомлення унікальності в людській природі: «Пізнай самого себе!». Філософи середньовіччя теж відстоювали думку про те, що «в індивідуальності криється таємниця всілякого існування». Представники німецької філософської школи (Моріц, Шиллер, Гете) притримувались позиції аналогічності поняття гармонійної особистості та поняття індивідуальності. Цей науковий погляд залишається актуальним сьогодні, але у ході досліджень проблеми здібностей, дослідники відкривали й інші грані цієї важливої проблеми.

Так, перші дослідники індивідуальних відмінностей (В. Штерн, А.Ф.Лазурський та інші) не проводили меж між здібністю до тієї чи іншої діяльності та схильністю до неї, й були ближче до істини, ніж ті, хто оцінював здібності за наявними досягненнями, за результатами тестових обстежень або за допомогою дослідження мозкової діяльності [7, с. 19].

Загалом у ході розвитку досліджень проблеми здібностей існувало паралельно декілька поглядів на їх етимологію, зокрема: визнання вродженості здібностей; вивчення їх рівня при ігноруванні вивчення їх активного становлення; визнання впливу середовища та виховання у якості паралельного фактора, що змінюється шляхом або прискорення, або

уповільнення спонтанного розвитку вроджених здібностей.

Стосовно формування визначення розглянутого поняття, то на сьогодні існує – загально психологічний та диференційно-психологічний підхід. При першому здібності визнаються як будь-які прояви можливостей індивіда. У центрі уваги виявляється питання про те, як ефективніше розвивати можливості всіх людей, включаючи їх знання та вміння.

При другому – диференційно-психологічному підході, навпаки, підкреслюються відмінності між людьми в їх здібностях. У зв'язку з цим розгляд здібностей як специфічного психологічного (вірніше навіть – психофізіологічного) феномена доцільно здійснювати з позицій диференціальної психології та психофізіології. Тут виділяють два погляди на розуміння здібностей – особистісно-діяльнісний і функціонально-генетичний.

При особистісно-діялісному підході здібності визначаються як властивості (або сукупність властивостей) особистості, що впливають на ефективність діяльності. Автори (О. Г. Ковалев, 1965; К. К. Платонов, 1972. В. М. Мясичев, 1960) вважають, що під здібностями треба розуміти ансамбль властивостей, необхідних для успішної діяльності, включаючи систему особистісних відносин, а також емоційні та вольові компоненти.

Загалом в уявленні про здібності традиційно включаються три ознаки:

- індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої;
- індивідуальні особливості, які мають відношення до успішності виконання якої-небудь діяльності або багатьох діяльностей;
- індивідуальні особливості, які можуть пояснити легкість та швидкість набуття знань, умінь та навичок [2].

Чим більше розвинута у людини здібність, тим успішніше вона виконує пов'язану з нею діяльність, швидше цією діяльністю оволодіває, а процес оволодіння і сама діяльність даються їй суб'єктивно легше, ніж діяльність в тій сфері, в якій вона не має здібностей.

Дуже значимі здібності, справжній талант, зазвичай визначає

покликання людини, яке визначає і спрямованість інтересів [13, с. 46].

На думку Б. М. Теплова, здібність за своєю сутністю є поняттям динамічним, що існує тільки у русі, в розвитку. Кожна здібність змінюється, набуває якісно іншого характеру в залежності від наявності та ступеня розвитку інших здібностей [5].

Б. Г. Ананьєв розглядає здібності як «синтез певних властивостей особистості, що складає її готовність до активної та продуктивної діяльності» в якій-небудь області суспільного життя [6, с. 32].

Загалом науковці, (О. Г. Ковальов, В. О. Моляко, В. М. М'ясищев, С. Л. Рубінштейн, Б. М. Теплов та ін.), що розглядають здібності з позицій діяльності, стоять на тому, що здібності особистості, її якості, як суб'єкта творчої діяльності, її потреби, мотиви, знання, вміння, навички, емоції та почуття займають головне місце в особистісному аспекті і є структурно-змістовими характеристиками її психічного складу.

Визначаючи здібності як індивідуально-психологічні особливості індивіда, науковці наголошують, що вони не можуть бути вродженими. Такими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, або задатки, які лежать в основі розвитку здібностей. Задатки є неодмінним атрибутом здібностей. Під задатками найчастіше розуміють анатомо-фізіологічні особливості мозку (Б. М. Теплов). О. Г. Ковальов і В. М. М'ясищев (1960) пояснюють їх як фізіологічні і психологічні особливості людини, зумовлені, зокрема, індивідуальними особливостями будови мозку. К. К. Платонов відносить до задатків і психічні процеси, А. А. Бодальов (1984) – психічні функції [2].

Існує й інше розуміння задатків: їх можна розглядати у якості генетичних програм, які визначають розвиток функціональних систем в структурі мозку і людини в цілому як індивіда. При цьому розвиватися будуть функціональні системи, а задатки разом із середовищем будуть управляти цим процесом. Здібності будуть виступати як властивості функціональних систем [14, с. 70]. Тобто здібності є «властивостями

функціональних систем» і реалізують окремі психічні функції, які мають індивідуальну міру вираженості та проявляються в успішності, якісній своєрідності засвоєння та реалізації діяльності [5].

Здібності – це не просто відмінності у вираженості тієї чи іншої функції, а відмінності в ступені прояву якісних сторін функції у різних людей. Рівень прояву кожної якісної сторони визначається сукупністю певних задатків, причому чим більше їх є у даної людини, тим більш виражено виявляється дана здатність. Загалом задатків до певних видів діяльності (музичний слух, образне мислення, поетичний дар тощо) генетика налічує близько 200 видів.

Пов'язуючи між собою задатки і здібності, Б. М. Теплов, включав в число визначальних характеристик типологічних особливостей прояву властивостей нервової системи (силу – слабкість, рухливість – інертність, врівноваженість – неуврівноваженість) й наголошував, що здібності – це задаток у розвитку. Задатки – це вроджені передумови розвитку функціональних органів, а відповідно, і функціональних структур особистості [13].

Розвиваючи даний підхід, російський психолог В. Д. Шадріков запропонував розглядати задатки як системні якості, вводячи додаткову градацію, поділяючи їх на загальні та спеціальні. Для успішного виконання будь-якої діяльності потрібно комплекс специфічних властивостей. Більша частина здібностей має універсальний характер, але є й спеціальні, що забезпечують успішність виконання певної, конкретної діяльності.

Інтегруючи у руслі диференційно-психічного особистісно-діяльнісний та функціонально-генетичний підходи, вчені підкреслюють динамічну сутність здібностей, а також значення основних детермінуючих факторів їх розвитку, зокрема взаємодію з соціальним середовищем, виховання та навчання. Підтвердженням цьому є наступне: “Практичні межі розвитку здібностей визначаються лише такими факторами, як довжина людського життя, умовами цього життя, методами виховання та навчання і т.д., але

зовсім не закладені в самих здібностях. Достатньо удосконалити методи виховання та навчання, щоб межі розвитку здібностей негайно підвищились” (Б.М.Теплов, 1961) [6, с. 17].

На думку С.Л.Рубінштейна, розвиток здібностей здійснюється за спіраллю: “реалізація здібності, яка представляє здібність одного рівня, відкриває нові можливості для подальшого розвитку здібностей більш високого рівня.

Склад кожної здібності, що робить людину здатною до виконання певної діяльності, завжди входять деякі операції або способи дії, через які ця діяльність здійснюється. Ні одна здібність не являється актуальною, реальною здібністю, аж до поки вона органічно не вібрала в себе систему відповідних суспільно вироблених операцій. (С.Л.Рубінштейн, 1960) [6, с. 18].

Важливим компонентом здібностей є її операційно-діяльнісна складова. О. М. Леонтьєв вводить поняття «історичне успадкування здібностей», висуваючи ідею про те, що зняряддя виробництва, як і продукти праці, є втіленням здібностей людини. Він також стверджує, що у людини є тільки одна здатність – здатність до розвитку, і що здібності формуються в процесі засвоєння кожним поколінням людей того, що створено попередніми поколіннями. Наступні покоління тим самим історично успадковують здатності попередніх поколінь. Цей процес у кожному поколінні відкриває нові можливості їх розвитку порівняно з попередніми поколіннями [5].

Погляди О. М. Леонтьєва на здібності знаходять відображення в роботах П. Я. Гальперіна, Д. Б. Ельконіна і В. В. Давидова. Здібності людини, на їхню думку, то – внутрішні умови її розвитку, які формуються під впливом зовнішніх – у процесі взаємодії людини зі світом. У складі здібностей вчені підкреслюють важливість мотиваційного, ціннісного та когнітивного компоненту. На думку Н. С. Лейтеса, всебічний розвиток здібностей у їх індивідуальній своєрідності є нормальним, повноцінним вираженням людських можливостей, а розумова активність та саморегуляція

є необхідними умовами розвитку різних видів здібностей у найрізноманітніших видах діяльності.

Компонентний склад здібностей став у педагогіці та психології предметом різнобічних досліджень. Це питання розглядалось у контексті вивчення спеціальних творчих здібностей, які визначають успішність у конкретних видах творчості: технічній (В. О. Моляко, П. М. Якобсон), математичній (В. А. Крутецький), музичній (Б. М. Теплов), образотворчій (О. О. Мелік-Пашаєв, З. М. Новлянська) тощо, а також загальних творчих здібностей, від яких залежить успішність у багатьох видах діяльності (Д. Б. Богоявленська, Л. А. Венгер, Н. С. Лейтес, І. Я. Лернер, О. М. Лук, Я. О. Пономарьов та ін.).

Ядро здібності – це не засвоєна, не автоматизована операція, а ті психічні процеси, через які ці процеси – регулюються. (С.Л.Рубінштейн, 1960) [6, с. 18]. Для кожного виду творчої діяльності характерний психологічно своєрідний склад здібностей, індивідуальні відмінності, що проявляються як у загальному рівні обдарованості, так і в якісній своєрідності окремих пізнавальних процесів, у їх структурному взаємозв'язку. Зокрема перцептивні здібності, відчуття, сприймання є джерелом усіх знань про зовнішній світ і регулятором рухів. Здатність швидко помічати об'єкти, виділяти істотне в них, тобто спостережливість, є необхідною умовою творчої діяльності. Особливо великим є її значення – на стадії збору матеріалів, необхідних для виконання творчої діяльності.

Будь-яка здібність індивіда включає пам'ять, яка утримує інформацію, знання і поновлює результати попередньої діяльності людини.

Серед пізнавальних процесів суттєве значення в творчій діяльності має й творча уява, що проявляється у створенні нових образів, на основі перетворення наявних уявлень і понять, в оживленні та реконструкції образів минулого, у створенні мисленневих образів й цілісних картин (синтетичних образів) і таких образів майбутнього, до практичного втілення яких людина прагне. Уява дозволяє бачити індивідуальність факту в світлі загального і,

навпаки, творчо індивідуалізувати загальне знання.

Найкраще творчий характер психічної діяльності виявляється у мисленні. Визначне значення в різних видах діяльності має вся система мисленневих операцій, різні види мислення й форми мисленнєвого процесу. Індивідуальні особливості творчого мислення характеризують специфіку, послідовність розв'язування мислительних задач і своєрідність пізнавальної діяльності в різних видах творчої праці (Г. С. Альтшуллер, А. В. Брушлінський, С. Д. Максименко, О. М. Матюшкін та ін.) на різних етапах онтогенезу. Мислення тісно пов'язане з мовленням, що є не лише засобом спілкування людей, а й їх розумової і практичної діяльності.

Важливим вектором, детермінантою розвитку здібностей є індивідуальні цінності, які спрямовуються інтересами. Саме цінності та смисли визначають якісну специфіку здібностей, від них залежить особливість розв'язання пізнавальних задач індивідом [14, с. 79].

Інтегративна природа здібностей, на думку В. О. Крутецького, проявляється у індивідуальних особливостях перебігу психічних процесів (уваги, сприймання, уяви, мислення, пам'яті) та особистісних утворень (спрямованості відношень та емоційно-вольових елементів) в певних видах діяльності. Тому здібності можуть класифікуватися за психологічними, особистісними критеріями як: сенсорномоторні, перцептивні, мнемічні, імажинативні, мислительні, комунікативні, мотиваційні, емоційно-вольові тощо, а також за критеріями віднесення до певної предметної галузі – як наукові (гуманітарні, лінгвістичні, математичні, інженерні, художні (літературні, музичні, образотворчі) тощо. Відповідно до цього, здібності розподіляються на загальні, широкі, що виявляються у більшості видах діяльності (розумові, фізичні, здібності до навчання), та спеціальні, вузькі, обмежені предметами цих діяльностей (технічні, операторські, педагогічні, управлінські, музичні, літературні, математичні) [9, с. 99].

Поділ В. Д. Шадрікова здібностей на творчі й виконавські визначає сутнісні відмінності між творчим і консервативним типом особистості. Він

наголошує, що нормативні (виконавські) здібності є необхідним етапом у розвитку інших, який має забезпечити умови для якісного стрибка від виконання до творчості [10, с. 310].

Відтак здібності розвиваються на базі інтегративних компонентів, якостей особистості, в умовах безпосередньої взаємодії індивіда з соціумом. Взаємозв'язок цих компонентів, зовнішніх та внутрішніх умов розвитку здібностей – відправний пункт та теоретична основа для розв'язання докорінних дискусійних питань теорії здібностей [12, с. 47].

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Метою даної розвідки є побудова моделі, проекту розвитку здібностей, обдарувань дитини, що стане теоретичним підґрунтям для розробки технологічних діагностично-розвивальних програм супроводу особистісного зростання обдарованості, починаючи з дитинства.

Виклад результатів дослідження. Наразі представлений аналіз наукових теорій дає нам підстави для побудови саме такої теоретико-структурної моделі розвитку здібностей, що враховує інтегративну, багатомірну будову здібностей та закономірності їх онтогенезу, починаючи з дитинства (див рис. 1). Адже зародження та становлення здібностей, ознак обдарованості, та їх розквіт важливо супроводжувати із самого початку, із дитинства.

Щодо генези, динаміки вікових проявів розвитку здібностей, то вчені (Б. Г. Ананьєв, Л. С. Виготський, О. В. Запорожець, Н. С. Лейтес, О. М. Леонтьєв) відмічають неоднаковість вікової чутливості в різні періоди дитинства, підвищення її спрямованості в сензитивні періоди в роки дозрівання [6, с. 20]. Так, вважається, що першими вже у дошкільному віці яскраво виявляються музичні та образотворчі здібності. Відомо багато прикладів таких проявів, наприклад, у В. А. Моцарта музичні здібності проявились вже у 3 роки, Н. А. Римського-Корсакова – у 2 роки, Й. Гайдна – в 4 роки, Ф. Мельденсона – в 5; І. Є. Рєпін вже у три роки вирізав, а в 6 писав фарбами, В. А. Серов – з 3-х років ліпив, а з шести – малював з натури;

ТВОРЧІ
здібності

СПЕЦІАЛЬНІ здібності:
музичні;
образотворчі;
артистичні;
лідерські;
літературно-лінгвістичні;
логіко-математичні;
технічні

ЗАГАЛЬНІ:
розумові;
фізичні;
здібності до
навчання

Умови розвитку здібностей

Сім'я

Освітній
заклад

Розвивальний
життєвий простір

Мотиваційно-вольовий

Когнітивно-творчий

Особистісно-
ціннісний

Операційно-
діяльнісний

Індивідуальні фізіологічні та психологічні
властивості

Рис. Модель розвитку здібностей

I. Ньютон в дитинстві конструював механічні іграшки (млин, що обертав мишу) і т.п. [9, с. 136].

Але, як уже згадувалось, детермінуючим фактором розвитку здібностей є навчання, виховання, організований супровід в умовах взаємодії із соціумом. Вказуючи на біологічні передумови, як на певний природній «дар», О. І. Кульчицька виокремлює варіанти його взаємодії з соціальним середовищем, які у різній мірі сприяють розвитку обдарованості: «1) дитині буде запропонований вибір різних видів діяльності, і шляхом спроб та помилок вона знайде можливість проявити «дар»; 2) дитина досить рано потрапляє у мікросередовище, яке вже заздалегідь вибірково буде стимулювати прояв «дару»; 3) у випадкових життєвих ситуаціях дитина стикається з людьми, обставинами, які виявляються адекватними її «дару» і сприяють його реалізації; 4) дитина може самостійно оцінити свою успішність у будь-якому виді конкретної діяльності і сама себе «веде» по дорозі, яка спрямована «даром» [4].

Спостерігаючи за успіхами дитини у певному виді діяльності дорослий може помітити більш високі її досягнення, які виходять за межі вікових можливостей і є індикатором обдарованості. Якщо дитина з великим задоволенням займається певним видом діяльності і майже байдужа до інших, можна констатувати в неї наявність певних здібностей, що проявляється специфічно [2]. До прикладу:

Загальні інтелектуальні здібності виявляються у легкості навчання, спостережливості, гостроті, рухливості, швидкості мислення, винятковій пам'яті, багатій і різноманітній обізнаності дитини. Інтелектуально обдарована дитина гарно міркує, ясно мислить, задає багато запитань, спостережлива, має творче сприймання, швидко реагує на все нове.

Здібності до мови виявляються у незвичайному інтересі дитини до читання, яке стає найулюбленішим заняттям, у збереженні і тривалості уваги до книги, словесної інформації, доброму розумінні того, що дитині читають,

запам'ятовуванні і відтворенні прочитаного. Здібності до математики виявляються в інтересі до обчислювання, вимірювання чи упорядкування предметів, у незвичному для свого віку розумінні математичних символів; здібності у природознавстві – у винятковому інтересі до живої природи, природних явищ, нахилі до їх класифікації, в інтересі до природничих дослідів, в розумінні причинно-наслідкових залежностей у природі тощо.

Для спілкування і лідерства характерний високий рівень комунікації, легке пристосування до різних ситуацій. При сторонніх людях дитина зберігає впевненість у собі, легко спілкується з дорослими і дітьми, генерує ідеї, виявляє ініціативу. Часто є лідером у спільній діяльності, бере на себе роль організатора, володіє даром переконання. Інші діти звертаються до неї по допомогу і за порадою.

Художньо-образотворчі здібності дитини виявляються у високому інтересі до візуальної інформації. Вона до подробиць запам'ятовує побачене. Багато часу малює і ліпить, зосереджено працює над своїми витворами, оригінально використовує матеріали художньої виразності. Будуючи композицію малюнка, включає в нього багато деталей. В образах художньо обдарованої дитини немає одноманітності, вона відтворює у образотворчій діяльності все, що бачить довкола.

Психомоторні здібності проявляються у високому інтересі до діяльності, яка вимагає зусиль тонкої моторики. Дитина має хорошу зорово-моторну координацію, любить бігати, стрибати, має чудову рівновагу при виконанні рухів, володіє тілом в будь-якому маневруванні, має відносно до свого віку значну фізичну силу.

Якщо дитині властивий інтерес до музичних занять, співів, вона чутлива до характеру і настрою музики, складає власні оригінальні мелодії чи співає – у неї є музичні здібності та їх варто розвивати. Якщо вона виявляє незалежність і некомформність, винахідливість у своїй продуктивній діяльності, значну гнучкість при вирішенні проблеми або використанні матеріалів, може продукувати оригінальні ідеї і виявляє новий підхід у

стандартних ситуаціях, цікавиться різними механізмами та машинами, багато конструює та проектує – у неї є потенціал технічної творчості. Вона може бути схильна до фантазування, коли розповідає про щось знайоме, оригінально передає характер, почуття, настрій героїв, легко будує сюжети розповідей та віддає перевагу читанню – тоді вона схильна до літературної творчості. Діти із артистичними здібностями легко входять у роль будь-якого персонажу, передають почуття та емоції через міміку, жести, рухи, люблять ігри-драматизації [8].

Суттєвим показником розвитку здібностей можуть служити темп, легкість засвоєння та швидкість просування. Але необхідно зважати на результати або швидкість розвитку у співвідношенні з його умовами, тому що однакові досягнення у навчанні або роботі при різних умовах можуть свідчити про неоднакові здібності. Вміння добиватися великих досягнень при зовнішньо складних, несприятливих умовах свідчить про особливо великі здібності [13, с. 41].

Вимогам об'єктивної діагностики здібностей відповідає запропонована нами модель, яка визначає критерії оцінки розвитку різних видів здібностей та позначає орієнтири для розробки розвивальних програм й запровадження технологічного процесу в педагогічний процес.

Що стосується вирішального фактору – умов розвитку здібностей у дитячому віці, зокрема умов, які стимулюють творчі здібності – то це у першу чергу:

- забезпечення сприятливої атмосфери, психологічного клімату;
- забезпечення можливостей для вправлення та практики;
- естетичність розвивального середовища;
- збагачення оточуючого середовища різноманітними новими предметами та стимулами;
- залучення літератури та мистецтва, що сприяє формуванню обдарованої особистості;
- широке використання запитань дивергентного типу;

- заохочення оригінальних ідей;
- відмова від оцінок та критики в адресу дитини;
- особистий приклад дорослого творчої поведінки;
- взаємодія усіх учасників педагогічного процесу;
- педагогічна майстерність дорослого у виявленні та розвитку

здібностей дитини. Критеріями педагогічної майстерності при цьому виступають такі ознаки діяльності, як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, освітній компетентності [10, с. 241].

Найбільш важливі фактори компетентності педагога, який супроводжує розвиток обдарованості, в своїй роботі записує Є. Торренс (1975). Зокрема це: повага бажання дитини працювати самостійно; надання дитині свободи вибору; індивідуалізоване застосування початкової програми; створення умов для конкретного втілення творчих ідей; заохочення роботи над проектами, запропонованими самими дітьми; виключення будь-якого тиску на дітей, створення розкутої обстановки; одобрення результатів діяльності дітей в якій-небудь сфері з метою підтримки бажання випробувати себе в інших видах діяльності; акцент на позитивному значенні індивідуальних відмінностей; повага до потенційних можливостей тих, хто відстає; демонстрація ентузіазму; використання користі хобі, конкретних захоплень та індивідуальних нахилів; заохочення максимальної включеності в сумісну діяльність; здатність переконувати дітей в тому, що дорослий є їхнім однодумцем і т.п. [8, с. 247].

Загалом навчальна ситуація має бути гнучкою, дитину можна переводити у інші колективи, щоб вона мала можливість спілкуватися з тими, хто має аналогічні здібності. Дітям треба надавати можливість залучатися до постійно змінних, динамічних знань, до нової інформації, прививати прагнення до пізнання. Усі заходи мають сприяти розвитку

свідомості та самосвідомості дітей, розумінню зв'язків з іншими людьми, природою, культурою тощо. Має заохочуватись творче та продуктивне мислення, вміння аналізувати поведінку та почуття як власні, так і оточуючих. Сама дитина повинна стати автором індивідуальних способів власного розвитку, що найбільш пристосовані до її власної індивідуальності.

Орієнтиром педагогічної діяльності супроводу становлення здібностей особистості може стати думка Г. С. Костюка про те, що «наше завдання – керувати розвитком здібностей усіх дітей. Можливості для цього є у кожній дитини. Треба знати кожну дитину, її слабкі сторони та індивідуально до неї підходити» [3, с. 373].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз досліджень проблеми здібностей дозволив побудувати модель розвитку здібностей, яка враховує закономірності особистісного розвитку дитини та передбачає супровід, підтримку становлення її талантів. Модель демонструє динамічну, інтегративну природу здібностей (що включає мотиваційну, ціннісну, когнітивну та операційну компоненти), їх багатомірність та наголошує на значенні базису здібностей – фізіологічних і психічних властивостях. Лише за сприятливих умов, соціальної взаємодії у різних видах діяльності та наявності розвивального середовища здібності дитини зможуть формуватися найбільш продуктивно і досягти апогею, стадії таланту. Модель розвитку здібностей дитини, яка поєднує алгоритмічність та творчість, задовольняє вимоги технологічного підходу і визначає критерії діагностики та орієнтири розвитку здібностей у онтогенезі.

Перспективою подальших досліджень є віднайдення об'єктивних діагностичних інструментів дослідження здібностей дітей, які враховують усі змістово-структурні характеристики їх розвитку на етапі дитинства та визначають подальший напрям їх супроводу в навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Биля И. Детская творческая конструкторология (Психология творческого конструирования в дошкольном возрасте) / Ирина Биля. – LAP

LAMBERT Academic Publishing, 2013. – 420 с.

2. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики / І. М. Біла // Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених : матеріали Міжнародної наукової конференції, Київ, 12 червня 2014 р. – С. 13-20.

3. Костюк Г. С. Начально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. За ред. Л. М. Проколієнко. – К., Рад. школа, 1989. – 600 с.

4. Кульчицька О. І. Пізнаємо здібності // Крок за кроком: посібник / Л. В. Артемова, О. І. Кульчицька, Н. М. Голота, І. В. Сухорукова. – К.: Кобза, 2003. – С. 48-50.

5. Лосева А. А. Психологическая диагностика одаренности: Учебное пособие для вузов. / А.А. Лосева. – М.: Академический Проект: Трикста, 2004. – 176 с. – (Руководство практического психолога).

6. Мелик-Пашаев А. А. Проявление одаренности как норма развития // Психологическая наука и образование, 2014. – Т.19, – №4, – с. 15-21.

7. Обдарованість, творчість, здібності: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. – Житомир: Від-во Рута, 2006. – 320 с.

8. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В.Бурменской и В. М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.

9. Платонов К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. – М., Наука, 1972. – 312 с.

10. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник / Рибалка В. В. – Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2016. – 424 с.

11. Рубинштейн С. Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории // Психология индивидуальных различий / под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я.Романова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – с. 47-54. – (Хрестоматия по психологии).

12. Рубинштейн С. Л. Способности Психология индивидуальных различий / под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, В.Я.Романова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – с. 31-46. – (Хрестоматия по психологии).

13. Теплов Б. М. Избранные труды / Б. М. Теплов. – В 2-х т. – М., 1985.

14. Шадриков В. Д. Психология способностей // Психология индивидуальных различий / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – с. 64-79. – (Хрестоматия по психологии).

Spisok vikoristanih dzherel

1. Byla Y. Detskaia tvorcheskaia konstruktolohyia (Psykhologhyia tvorcheskoho konstruivovanyia v doskolnom vozraste) / Yryna Byla. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. – 420 s.

2. Bila I. M. Zdibnosti: definityi ta kharakterystyky / I. M. Bila // Aktualni problemy psykhologii obdarovanosti ta tvorchosti: novitni rozrobky ukrainskykh vchenykh : materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, Kyiv, 12 chervnia 2014 r. – S. 13-20.

3. Kostiuk H. S. Nachalno-vykhovnyi protses i psykhichni rozvytok osobystosti / H. S. Kostiuk. Za red. L. M. Prokoliienko. – K., Rad. shkola, 1989. – 600 s.

4. Kulchytska O. I. Piznaiemo zdibnosti // Krok za krokom: posibnyk / L. V.Artemova, O. I. Kulchytska, N. M. Holota, I. V. Sukhorukova. – K.: Kobza, 2003. – S. 48-50.

5. Loseva A. A. Psykhologhycheskaia dyahnostyka odarennosti: Uchebnoe posobye dlia vuzov. / A.A. Loseva. – M.: Akademycheskyi Proekt: Tryksta, 2004. – 176 s. – (Rukovodstvo praktycheskoho psykhologa).

6. Melyk-Pashaev A. A. Proïavlennye odarennosti kak norma razvytyia // Psykhologhycheskaia nauka y obazovanye, 2014. – T.19, – №4, – s. 15-21.

7. Obdarovanist, tvorchist, zdibnosti: teoriia, metodyka, rezultaty doslidzhen / Za red. V.O.Moliako, O.L.Muzyky. – Zhytomyr: Vid-vo Ruta, 2006. – 320 s.

8. Odarennyye dety: Per. s anhl. / Obshch. red. H.V.Burmenskoï y V. M. Slutskoho. – M.: Prohress, 1991. – 376 s.

9. Platonov K. K. Problemy sposobnostei / K. K. Platonov. – M., Nauka, 1972. – 312 s.

10. Rybalka V. V. Slovnyk iz psykholohii ta pedahohiky obdarovanosti i talantu osobystosti: terminolohichnyi slovnyk / Rybalka V. V. – Kyiv, Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I Franka, 2016. – 424 s.

11. Rubynshtein S. L. Problema sposobnostei y voprosy psykholohycheskoi teoryy // Psykholohyia yndyvudualnykh razlychyi / pod red. Iu.B.Hyppenreiter, V.Ia.Romanova. – 3-e yzd., pererab. y dop. – M.: AST: Astrel, 2008. – s. 47-54. – (Khrestomatyia po psykholohyy).

12. Rubynshtein S. L. Sposobnosty Psykholohyia yndyvudualnykh razlychyi / pod red. Iu.B.Hyppenreiter, V.Ia.Romanova. – 3-e yzd., pererab. y dop. – M.: AST: Astrel, 2008. – s. 31-46. – (Khrestomatyia po psykholohyy).

13. Teplov B. M. Yzbrannyye trudy / B. M. Teplov. – V 2-kh t. – M., 1985.

14. Shadrykov V. D. Psykholohyia sposobnostei // Psykholohyia yndyvudualnykh razlychyi / pod red. Iu. B. Hyppenreiter, V. Ia. Romanova. – 3-e yzd., pererab. y dop. – M.: AST: Astrel, 2008. – s. 64-79. – (Khrestomatyia po psykholohyy).

Bila I.N. The model of abilities development during childhood. The article presents the analyze for research of abilities. Presents the different views on the concept of etymology abilities meaning, nature and patterns of abilities development. Considered component composition skills, types of skills, features of their appearance and condition of ontogenesis.

Also presented the model of ability that demonstrates component, integrated combination of motivational-volitional, it's value, cognitive-creative and operationally-active component and take into account patterns of personality development of children, providing maintenance, support the formation of their talents. The model reflects the dynamic nature of abilities, their multidimensionality and stresses the importance of basic abilities – mental and

physiological.

Abilities are considered from the perspective of both individual features of personality. The determining factor of ability during childhood is learning education – organized support of personal development. The key to effective development capabilities are the conditions of social interaction and availability of developmental environment for the child. The proposed model meets the requirements of the process approach and defines the criteria for diagnostic abilities of children and landmarks of genesis of their development.

The prospect of further research is finding an objective diagnostic tools for research of children's abilities, taking into account all of content and structural characteristics of their development during childhood and determine the future direction of their support in the educational process.

Keywords: abilities, inclinations, talent, skills development, model development, development conditions, children, childhood.